

Лучанінова О.П. - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інженерної педагогіки Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук Л.Л. Маркіна

УДК 159.937

СУБ'ЄКТНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КОНЦЕПЦІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Т.Є. Мальцева

У статті з'ясовуються нові концептуальні підходи до визначення змісту і призначення соціальної роботи в процесі навчання у вищому навчальному закладі, принципи формування професіоналізму у майбутніх соціальних працівників, в основі яких лежить розвиток власних сил особистості, суб'єктність. Розкриваються нові змістовні принципи стандартизації вищої школи, засновані на нових підходах призначення і функцій соціального працівника, нові напрями, що значно розширює аспекти соціальної роботи педагогічними і психологічними функціями та передбачає її суб'єктність.

Ключові слова: *зміст і призначення соціальної роботи, суб'єктність, професіоналізація, стандартизація вищої освіти.*

Підходи до професіоналізації соціальних працівників в усьому світі базуються на соціальній політиці. Звичайно, кожний вищий навчальний заклад розробляє свою концептуальну модель навчання майбутніх фахівців соціальної сфери. Знаково, що стандартизація вищої освіти враховує два підходи до спрямованості соціальної роботи у бік суб'єктності клієнта. Закономірно, що в процесі визначення концепції підготовки соціальних працівників необхідно враховувати й опиратися на економічні та соціальні реформи, адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціальної діяльності в майбутньому і на систему вимог, що пред'являтимуться до професійних працівників усіх сфер.

Упродовж навчання у вищій школі під впливом викладання суспільних, спеціальних та інших дисциплін, участі в громадському

житті в майбутніх соціальних працівників має розвиватися і формуватися професійне прагнення застосувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії. Це передбачає розуміння і внутрішнє сприйняття цілей і завдань професійної діяльності, свого професійного призначення, ролі й місії, що характеризуються стійкістю і домінуванням суспільно-громадянських чи вузько особистісних мотивів, спонукань до діяльності.

Дійсно, теоретико-методологічний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових підходів до визначення змісту та призначення соціальної роботи підтверджує те, що вони неоднозначні та розвиваються. Дослідники вважають, що серед існуючих двох підходів перший визначає соціальну роботу як складову державної соціальної політики, де вона розглядається як особливий вид діяльності, метою якої є задоволення соціально-гарантованих і особистісних інтересів різних груп населення, створення умов, що сприяють відновленню чи покращенню здатностей людей до соціального функціонування (Є. Холостова, П. Павленок, Є. Ханжин, М. Фірсов, В. Полтавчук, І. Трубавіна, О. Безпалько, Л. Топчій, Хелл, Ліндерман та ін.). Впевнені, що сучасній соціальній практиці вже недостатньо того, що не ставиться питання щодо призначення соціального працівника в суспільстві, але мається на увазі, що його місія полягає в компенсації недоліків державної соціальної політики. Це вимагає від соціальної роботи й соціального працівника підпорядкування своєї діяльності потребам особи, тобто в підходах визначається суб'єктність [5, с. 362 – 363].

Метою статті є з'ясування нових концептуальних підходів у вищій школі до визначення змісту і суб'єктного призначення соціальної роботи.

Нормативна база підготовки та регламентації діяльності соціальних працівників в Україні сьогодні перебуває в стадії розробки та впровадження, що значною мірою ускладнює процес осмислення змісту їхньої професійної освіти. Визначення мети та змісту підготовки соціальних працівників потребує конкретизації сфери та специфіки їхньої діяльності.

Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи та Міжнародною федерацією соціальних працівників від 27 липня 2001 року в Копенгагені визначено, що «професійна діяльність соціальних працівників сприяє суспільним змінам, розв'язання проблем

взаємолюдських відносин, укріпленню здатностей до функціонального існування в суспільстві та звільненню людей з метою підвищення їхнього рівня благополуччя. Використовуючи теорії поведінки людини в громадянському суспільстві та суспільних системах, соціальна робота сприяє взаємодії людей з їхнім оточенням. Принципи прав людини та соціальної справедливості є фундаментом соціальної роботи» [1, с. 23]. Однак це визначення не позбавляє наявності протиріч в Україні щодо розуміння змісту та призначення соціальної роботи як в самій системі вищої освіти, так і між вищою освітою та іншими суспільними сферами, зокрема науковою сферою та сферою праці [2; 3; 4; 5]. Крім того, невідповідність між запитом суспільства та реальним станом системи вищої освіти, її швидка комерціалізація, наростання регіональних і галузевих відмінностей, зростання кількості різних форм отримання вищої освіти, плюралізм освітніх технологій – неминуче веде до збільшення хаосу в освіті і, як наслідок, до розуміння змісту та призначення соціальної роботи. Саме тому, з нашої точки зору, слід розглянути зміст і призначення соціальної роботи в її трьох взаємопов'язаних напрямках: як наукову галузь, як професійну діяльність і як процес професіоналізації відповідних кадрів у вищому навчальному закладі.

Здійснюючи послідовне і ретельне опрацювання, широке вивчення проблем у теоретичному і методологічному плані, соціальна робота як наука є основою для їхнього кваліфікованого розв'язання в практичній діяльності – у різних регіонах, умовах, серед різних верств населення, відповідних служб, з одного боку, допомагаючи її коригувати, вдосконалювати, відпрацьовувати оптимальні моделі, а з іншого – виявляти й досліджувати нові проблеми, збагачуючись і розвиваючись.

Зважаючи на світовий досвід, одним із перспективних шляхів соціальної політики є відмова від узагальненого принципу соціального захисту. Необхідно стимулювати ініціативу активного населення і розвивати цілеспрямовану допомогу [4, с. 91]. Тому більш сучасним і перспективним для розвитку всієї системи соціальної роботи в Україні вважаємо підхід до її трактування і призначення змісту, який полягає в тому, що соціальна робота розглядається як сфера гуманітарної діяльності суспільства, змістом якої є допомога у вирішенні проблем окремої людини чи групи людей, розвиток техніки подолання труднощів

і вироблення навичок самодопомоги. Додержуючись цієї думки, А. Козлов розширює розуміння суті соціальної роботи, включаючи в неї як допомогу, так і взаємодопомогу в системі соціокультурних і психосоціальних взаємодій і відносин різних суб'єктів діяльності [4, с. 118]. До клієнта ставляться вже не як до пасивного об'єкта, а орієнтують його на суб'єкт-суб'єктну взаємодію з соціальним працівником, а системоутворювальна роль належить поняттю «призначення» соціального працівника відповідно до змісту цієї взаємодії: не лише допомагати розв'язувати клієнту проблеми, а сприяти тому, щоб він розвивав свій потенціал й ставав суб'єктом соціальної діяльності, що є попередженням виникненню дисфункцій.

Сучасній людині треба не стільки допомагати (економічно та соціально), скільки налаштовувати її в першу чергу на подолання споживацьких настроїв, відроджувати в неї почуття й потребу бути економічно відповідальною за своє життя, тобто створювати їй умови, щоб вона ставала повноцінним членом економічного й соціально-політичного простору. Предметом діяльності соціального працівника стають нереалізовані можливості клієнта. Соціальний працівник має створити такий соціально-психологічний простір для клієнта, щоб він спонукав його проявляти соціальну активність й допомагав ставати суб'єктом діяльності.

У соціальній роботі як професійній діяльності виділяють три рівні: макрорівень – соціальна політика; мезорівень – соціальні програми регіонального, місцевого рівня і за місцем проживання; мікрорівень – соціальна робота з клієнтом [5, с.15]. Існують й інші підходи до виділення предметної сфери соціальної діяльності. Наприклад, якщо за основу взяти сфери соціальної практики, то в такому випадку можна виокремити соціальну роботу в сфері освіти, охорони здоров'я, дозвілля і т.п. Поширеним підходом є також виділення спеціалізацій соціальної роботи за характеристикою соціально-психологічних особливостей клієнтів: соціальна робота з молоддю, соціальна робота з сім'єю, соціальна робота з важкими підлітками чи іншими категоріями населення. У всіх цих видах соціальної роботи здійснюється конкретизація (наприклад, оптимізація механізмів соціального функціонування індивіда, профілактика і корекція поведінки окремих осіб або груп), що відображено у відповідних посадових інструкціях спеціалістів [5, с.26].

Система практичної соціальної роботи в Україні вже зараз набуває нових обрисів. Уже стає зрозумілим, що вона має спиратися на нові правові засади, на кадровий потенціал по-новому професійно підготовлених фахівців, нову соціальну політику держави, на структуру нового громадянського суспільства, яке виникло і продовжує зміцнюватися.

У сфері практичної діяльності перед соціальними працівниками у багатьох країнах стоять одні й ті ж завдання [6, с. 72-86]:

- підтримувати, підбадьорювати і стимулювати людей на розвиток їхніх власних сил, конструктивну діяльність, на використання наявних у них власних резервів;
- пропонувати допомогу, організувати її, встановлювати різноманітні необхідні для цього зв'язки і контакти;
- супроводжувати людей протягом певного життєвого періоду, проявляти особисту участь, організувати контроль за ситуацією з метою захисту клієнта;
- представляти інтереси людей, які потребують допомоги, якщо останні не можуть це зробити самостійно;
- звертати увагу на можливі негативні наслідки та вносити пропозиції щодо їх попередження, пом'якшення чи ліквідації;
- викликати співчуття та активізувати людей для надання допомоги тим, хто її потребує;
- впливати на органи влади й управління з метою поліпшення якості обслуговування і соціального захисту;
- інформувати інстанції на всіх рівнях про фактори, які негативно впливають або можуть вплинути на життєдіяльність певних груп населення.

Стандартизація вищої освіти в таких умовах виступає не лише як спосіб урегулювання певних протиріч, але й як основа імплементації декларованих високої місії та завдань вищої освіти в підготовку та практичну дійсність майбутнього соціального працівника [8, с.17]. Стандартизація вищої освіти дозволяє науково обґрунтовано прогнозувати та проектувати подальший розвиток системи соціальної роботи, вирішити цілу низку проблем, пов'язаних як з освітою, так і з зазначеною проблемою щодо визначення концептуальних підходів у змісті та призначенні соціальної роботи.

Специфіка підготовки фахівців з соціальної роботи, яка полягає в тому, що з першого курсу студента системою дисциплін циклів гуманітарної, природничонаукової та соціально-економічної, професійної та практичної підготовки орієнтують бути суб'єктом діяльності. Додамо, що соціальний працівник зможе виконати функцію спонукання клієнта бути суб'єктом діяльності лише в тому разі, коли сам буде здатний бути суб'єктом діяльності. На наш погляд, установка на це і є подальшою розробкою і конкретизацією особистісного і гуманістичного підходів до людини.

В основу пропонованого нами науково-методичного забезпечення покладено концепт розвитку суб'єктного ставлення до людини. Зазначений концепт орієнтує на всебічний розвиток особистості майбутніх соціальних працівників: не тільки знань, умінь і навичок, але й мислення, спонукань до діяльності (стимул, мотив, інтерес), особистісних якостей, притаманних громадянину України. Підкреслимо, що робота соціального працівника буде ефективнішою за умов, що його власним спонуканням буде інтерес клієнта, інакше кажучи, якщо в нього буде домінанта на Іншого.

Набір дисциплін, що входять до нормативної частини навчального плану за Державним стандартом, орієнтований саме на органічний розвиток сприйняття суб'єктних підходів у роботі майбутнього соціального працівника, результатом чого він буде здатний не лише здійснити допомогу, а й конструктивно впливати на розвиток власних сил клієнта. У соціального працівника, що спонукається інтересом Іншого (клієнта), засобами та інструментами діяльності будуть виступати не тільки вміння, навички й знання, а власні сутнісні сили, власна душа. Подібне розуміння структури власних сил й рівнів їх розвитку обумовило в змісті нормативних дисциплін першочергову увагу приділити формуванню внутрішнього світу соціального працівника, його спонуканням.

Розвиток суб'єктності в роботі соціальних працівників базується на тому, що соціальна робота поєднує в собі риси як суспільних, психологічних, педагогічних, так і природничих знань (зокрема, біології, медицини), теоретично узагальнює емпіричний матеріал, широко використовує статистичні та математичні методи дослідження. Тому в ній наявне велике розмаїття форм знання: емпіричні факти, події та їх опис, систематизація, закономірності й тенденції, принципи і методи

досягнення поставлених цілей, системи поглядів, що різняться за типом і ступенем спільності та багато інших, які організуються в єдину теорію завдяки фундаментальним основам – філософським ідеям і принципам, ідеалам та нормативам, загальним науковим засадам соціальної роботи.

Реалізація принципів формування професіоналізму в майбутніх соціальних працівників, в основі яких лежить розвиток суб'єктності особистості, відбувається в процесі викладання навчальних дисциплін, спецкурсів, які спрямовані на розвиток трьох особистісних компонентів: когнітивного (засвоєння знань, розвиток інтелектуальної сфери, вміння аналізувати і мислити логічно); емоційно-вольового (інтерес, мотив, прагнення та ін.) та діяльнісного (практична діяльність на основі засвоєних знань і умінь).

В освітньому процесі, спрямованому на формування суб'єктних підходів у роботі соціальних працівників, суттєве значення мають основні підходи до його здійснення:

- *системний* – передбачає цілісність у практичній професійній діяльності, спрямованої на комплексну реалізацію поставлених державою, суспільством і окремою особистістю завдань;
- *діяльнісний* – полягає в тому, щоб допомогти особистості у власному професійному становленні й розвитку, її моральному, правовому і духовному самовдосконаленні;
- *особистісно орієнтований* – спрямовує на активізацію позитивних якостей особистості в процесі активної взаємодії суб'єктів соціальної взаємодії;
- *суспільно-ціннісний* – ґрунтується на загальнолюдських та суспільно-громадянських надбаннях національної та світової культур [6, с. 42].

Оскільки в Україні здійснюється впровадження державних освітніх стандартів професійної освіти, спрямованих на нове концептуальне розуміння соціальної роботи, то у стані розробки перебувають освітньо-кваліфікаційні програми та освітньо-кваліфікаційні характеристики фахівців з соціальної роботи, документи навчально-методичного супроводу освітнього процесу.

Стандартизація вищої освіти вводить гуманітарну сферу до єдиного європейського освітнього простору. Чіткий розподіл, введення нових нормативних дисциплін і гнучкої варіативної частини навчального плану забезпечує розвиток і удосконалення змісту

соціальної роботи. Стратегією вищої освіти підкреслюється необхідність підготовки таких фахівців, які б мали самі та були спроможні виховати в молоді повагу до Конституції, законів України, глибоке усвідомлення взаємозв'язку між правами людини та її громадянською відповідальністю. Нове розуміння і удосконалення змісту та призначення соціальної роботи органічно розширює аспекти соціальної роботи педагогічними і психологічними функціями, що передбачає суб'єктність і додає можливостей ефективніше впливати на результат діяльності соціального працівника.

Література

1. Інформаційно-методичний бюлетень Української Асоціації соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи. – Донецьк, 1992. – №1.
2. Колков В.В. Методологические аспекты формирования теории работы / Колков В.В. // Работник социальной службы. 1997. № 1(1) С.15.
3. Мальцева Т.Є. Сучасні психолого-педагогічні підходи до процесу формування громадянськості у старших підлітків з девіантною поведінкою: науково-методичний посібник / Мальцева Т.Є., Чернуха Н.М. – Луганськ: Альма-матер, 2008. – 224 с.
4. Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. Володимира Полтавця. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000. – С. 16.
5. [Капська А.Й. Соціальна робота: технологічний аспект PDF](#) /Капська А.Й. // [Социальная работа](#). – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
6. Социальная работа: введение в профессиональную деятельность : учебное пособие / отв. ред. А.А. Козлов. – М.: КНОРУС, 2005. – 368 с. – С. 91.
7. Теория социальной работы: теория и практика :учеб. пособие / отв. ред. проф. Е.И. Холостова, проф. А.С. Сорвина. – М.: ИНФРА, 2003. – 427 с.
8. Терепищій С.О. Стандартизація вищої освіти (спроба філософського аналізу): Монографія / С.О. Терепищій – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 197с.– С.17.

В статтє виделяютья новые концептуальные подходы в определении содержания и роли социальной работы в процессе обучения в высшем учебном заведении, принципы формирования профессионализма у будущих социальных работников, в основе которых лежит субъектность. Раскрываются новые содержательные принципы стандартизации высшей школы, в основу которой положены новые подходы в понимании роли и функций социального работника, новые направления в социальной работе, что значительно расширяет аспекты социальной работы педагогическими и психологическими функциями и предусматривает ее субъектность

Ключевые слова: содержание и роль социальной работы, субъектность, профессионализация, стандартизация высшего образования.

In the article new conceptual approaches are distinguished in determination of maintenance and role of social work in the process of education in a higher educational establishment, principles of professionalism development at future social workers based on subjectivity are characterized. The author of the article discloses new rich in content principles of standardization of higher school based on new approaches in understanding of the role and functions of a social worker, defines new directions of social work that makes possible the considerable extension of the aspects of social work by means of pedagogical and psychological functions and foresees its subjectivity.

Keywords: content and role of social work, subjectivity, professionalization, standardization of higher education.

Мальцева Т.Є. – кандидат педагогічних наук, доцент ННПСТ Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат філософських наук, доцент В.О. Сабадуха

УДК 371.134

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Т.І. Пагула

У статті аналізуються підходи до визначення поняття «естетичне виховання» вітчизняними та зарубіжними вченими.

Ключові слова: естетичне виховання, розвиток особистості, естетична культура.

Актуальними питаннями сьогодення є питання естетичного виховання і розвитку естетичної культури підростаючого покоління. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення молодої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості